

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора

Остапенка Олексія Івановича

на дисертацію Кельмана Ростислава Михайловича на тему «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність тематики дослідження. Ст. 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави та не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Основним законом. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Її головним обов'язком є утвердження й забезпечення прав і свобод людини. Сутність обмежень прав людини полягає у визначенні чітких меж легітимного втручання держави в приватну автономію індивіда для забезпечення загального блага. Захист прав і свобод особи здійснюється через систему правових засобів, видовим елементом яких є правові заборони та обмеження. Такі обмеження та заборони охоплює формула: «Права людини обмежуються правами інших людей», яка закріплена як один з основних конституційних принципів (стаття 23 Конституції України).

Конкретизуючи заборонно-обмежувальні засоби маємо пам'ятати, що це лише крайній засіб, основним завданням законодавця та нормозастосовувача є забезпечення прав і свобод особистості, а не їхнє утискання.

Законодавство України в умовах інтеграційних процесів, які, безсумнівно, продовжуватимуться в Європі попри всі складнощі, викликані низкою чинників, зокрема широкомасштабним агресивним вторгненням, все більше адаптується до законодавства інших європейських країн. Потужний імпульс цьому процесу надала Угода про асоціацію між Україною і ЄС. За час після її ухвалення адаптовано чимало законів та інших нормативних актів, спрямованих на гармонізацію національного законодавства із законодавством ЄС. У цих процесах важливе місце посідають обмеження у праві.

Процеси євроінтеграції, адаптації законодавства України до законодавчої бази ЄС, продовження реформ судової системи, правоохоронних органів тощо, вимагають якісного правового регулювання та досконалого законодавства, ефективно функціонуючої правової системи. На жаль, реформи, що мають місце в нашій державі, не завжди відповідають запитам суспільства, реаліям сьогодення. Це вимагає посиленої уваги наукової спільноти до цих процесів і сприяє активізації наукового пошуку щодо узгодження сфер прав та інтересів однієї людини зі сферою прав та інтересів інших людей, суспільства та держави загалом, що неминуче призводить до заборон та обмежень прав конкретної людини.

Права й свободи людини і громадянина є пріоритетними, але вони не є абсолютними і безмежними. Для підтримання стабільності в країні, забезпечення умов для існування кожного індивіда і поступального розвитку необхідна адекватна наявним умовам система обмежень прав і свобод.

Чіткий розподіл функціональних повноважень держави між певними різновидами її органів – на основі встановлення для кожної з них таких обмежень, які утримуватимуть законодавчі, виконавчі, судові органи, а також посадових осіб на всіх рівнях у конкретних межах (принцип розподілу влади). Отже, йдеться про систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється результативне правове впорядкування суспільних відносин реформування системи виконавчої влади та вдосконалення судової системи, що триває в країні, відтак визначення статусу державних і муніципальних органів і повноваження посадових осіб. За обсягом, чіткістю нормативного закріплення та якості реалізації правових обмежень у цій сфері багато в чому залежить ефективність здійснення політичної влади, законність ухвалення управлінських рішень і гарантованість дотримання прав людини.

Отже, у цьому контексті осяйливого науково-теоретичного й професійно-практичного значення набуває ґрунтовне і всебічне дослідження вагомих інструментів соціального управління, з-поміж яких виділяється правове регулювання. Воно охоплене постійно чинним механізмом, тобто системою

правових засобів, що дає можливість боротися з правопорушеннями. Питання про юридичні засоби, за допомогою яких може досягатися мета правового регулювання, – вирішальне у визначенні його ефективності, тому що тільки розумно підібрані й перевірені на практиці засоби є запорукою високої продуктивності права. Одним із визначальних й ефективних чинників цього механізму є заборони та обмеження у праві.

На сьогодні в науці існують різні підходи до розуміння сутності та ролі правових заборон. Це пояснюється інтегративним, узагальненим характером категорії, що розглядається. Але оскільки вона широко використовується в законодавстві на всіх рівнях й у правовій науці, то існує необхідність уточнення значення цього поняття.

Усі зазначені обставини свідчать про необхідність вироблення єдиного підходу до розуміння сутності, ролі та умов ефективності застосування правових заборон на всіх рівнях, а отже, і необхідності їх повного та всебічного аналізу. Аналіз ключового терміну в сучасній літературі цілком зневажений. Тим більше за всіма доступними джерелами уніфікованого варіанту використовуваної категорії у сучасній правознавчій теорії. Хоча водночас не можна стверджувати і про повну відсутність уваги до поняття «заборона».

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Відгук складений на підставі вивчення рукопису дисертації Ростислава Михайловича Кельмана «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» (Львів, 2025. – 245 с.), його наукових праць, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації та які зараховані за темою дисертації (12 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття проіндексована у даних Scopus, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, а також 13 тез доповідей на конференціях та інших науково-практичних заходах, які констатують апробацію результатів дисертації). Аналіз вказаних матеріалів дає підставу позитивно оцінити результати проведених здобувачем досліджень).

Такий попередній та загальний висновок підтверджується і оцінкою за критеріями, визначеними в п.22 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44. А саме, належний рівень дисертації та публікацій здобувача наукового ступеня засвідчується їх оцінкою з урахуванням наукового рівня та новизни представлених результатів, ступеня наукової обґрунтованості, ступеня досягнення поставлених мети та завдання, методологічної досконалості.

Виконане дослідження відповідає цілям розвитку України на період до 2030 року, затвердженим Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Робота виконується у межах напряму ІППІО: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні », затвердженої Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24.06.2014 р., протокол № 5 та кафедри ТПК «Імплементація європейських стандартів функціонування публічної влади в Україні» (№ державної реєстрації 0124U000285, термін виконання: 2024-2028 роки).

Щодо наукового рівня дисертації то варто зазначити, що Кельман Р.М. зосереджує увагу, на збалансованості, співмірності публічних (зокрема, державних) інтересів та інтересів окремої особи в разі виникнення потреби в заборонному обмеженні повноти навіть її конституційно гарантованих прав. Власне кажучи, такі здебільшого зумовлені обмежувальні заходи мають бути адекватними конкретній ситуації, що потребує оптимального підходу, тобто перебуває у прийнятному співвідношенні до важливості значення основного права.

Автором, на підставі наукового аналізу виокремлено основні цілі запровадження правових заборон і обмежень у будь-якому суспільстві, і стверджується, що на кожному етапі його розвитку збігаються із загальними цілями правового регулювання. У правовій державі ці юридичні засоби покликані забезпечувати безперешкодний рух інтересів суб'єктів до цінностей,

гарантувати їхнє законне і справедливе задоволення. Вони слугують узгодженню інтересів суб'єктів правовідносин, підтриманню стабільності та правопорядку, виходячи з принципів справедливості, гуманізму, законності та демократії.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Формулювання наукової новизни — «обличчя» дисертації, оскільки саме за ним судять про якість роботи при першому ознайомленні з нею. Зазначимо, що природа і характер наукової новизни є досить не простим питанням. Що взагалі можна вважати новим словом у науці? Нова класифікація, припустимо, видів гіпотез норм права в теорії права чи авторське уточнення якого не будь поняття, пропозиція зі зміни статті нормативного правового акта — це новизна в галузеві юридичній науці? Для декого — можливо. Проте справді нове, на думку А.А. Козловського, - це новизна концептуального рівня, тобто зміна онтології і методології у відповідній дисципліні. Досягти такої новизни мало кому вдається. Крім того, будь-яка новизна не може не базуватися на минулому знанні. Концептуально нове в науці не повинно «відлякувати» наукову спільноту, але водночас мати ознаки новизни.

Подана на захист праця, як засвідчено інформаційно-довідковими джерелами, є першим в українському правознавстві комплексним аналітичним дослідженням сутності таких науково маловивчених категорій — «правова заборона» і «правове обмеження», які використовуються як у теорії права, так і на практиці.

У цьому сенсі об'єктивне визнання отриманих автором особисто найвагоміших результатів, що певним чином претендують на новаторську наукову новизну, зводиться до того, що:

уперше:

– запропоновано авторський понятійно-категоріальний апарат: дано визначення термінів «правова заборона» і «правове обмеження»: здійснено на новаторських засадах формулювання зазначених термінів як методу правового регулювання, під яким розуміється використання сукупності всіх доступних засобів юридичного впливу, що застосовуються до будь-якого суб'єкта правовідносин та покликані на основі встановлення обмежень або чітких меж використання прав та свобод суб'єктів правовідносин забезпечити своє основне призначення, а саме реалізацію прав зазначених суб'єктів;

– запропоновано комплексний нормативний підхід до формулювання вимог допустимих правових обмежень, що передбачає наявність необхідної легітимної мети, яка полягає у захисті прав інших осіб, суспільної безпеки, громадського порядку, здоров'я, моралі тощо; у підтримці балансу між суспільною необхідністю й інтересами носія права;

– підтверджено важливість урахування співвідношення названих категорій, правозастосовний потенціал яких практично тотожний, оскільки вони встановлюються з урахуванням конкретної ситуації для досягнення однієї і тієї ж мети, а також визнані передумовами інтеграції законодавства України, яке все більше адаптується до законодавства інших європейських країн через загальнолюдські цінності – демократію, права людини, верховенство права.

Загалом елементи наукової новизни сформульовані доступно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають встановленим вимогам ().

Результати дисертаційного дослідження, в тому числі ті, що відзначаються науковою новизною, повною мірою висвітлені у достатній кількості наукових публікацій (12 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 1 стаття проіндексована у даних Scopus, а також 13 тезах доповідей на конференціях та інших науково-практичних заходах, які констатують апробацію результатів дисертації (загалом 27 наукових публікацій).

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова обґрунтованість положень та висновків зумовлена насамперед раціональною та логічно узгодженою структурою дисертаційної роботи. Методологічну основу дослідження становить система концептуальних підходів, філософських, загальнонаукових, спеціально-юридичних методів, а також логічних прийомів і засобів пізнання, оскільки саме вони становлять фундамент науково – пізнавального процесу, забезпечують єдність та цілеспрямованість дослідницької діяльності.

Обґрунтованість наукових положень дисертації також зумовлена емпіричною базою, широким переліком використаних наукових праць, наукової та навчальної літератури, чинних нормативно-правових актів, а також чинні й міжнародно-правові документи, ратифіковані в Україні.

Наукова обґрунтованість репрезентованих результатів засвідчується чітким та правильним визначенням автором роботи об'єкта та предмета дослідження. *Об'єктом дисертаційного дослідження* є вплив механізму правового регулювання на основі правових заборон та правових обмежень на упорядкування суспільних відносин. *Предметом дослідження* є правові заборони як метод правового регулювання.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основного тексту 182 сторінки. Список використаних джерел розміщений на 28 сторінках і містить 317 найменувань.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Дисертаційна робота Р.М. Кельмана є першим в українській науці теорії та історії держави і права комплексним дослідженням встановлених

законодавством правових заборон й обмежень, які постають важливими чинниками регулювання відносин у суспільстві і спрямовані на стримування, а також на попередження деструктивної діяльності та підтримання балансу інтересів. Надаючи людині певні права і встановлюючи межі прав, покладаючи обов'язки, забороняючи конкретні дії, закон з їхньою допомогою розмежовує сферу особистих бажань і прагнень, виходячи з інтересів суспільства.

У вступі дисертації зазначено мету дослідження (ст. 23), що полягає в аналітичному з'ясуванні сутнісних підстав теоретико-методологічного і нормативно-прагматичного використання поняттєвих категорій «правова заборона» і «правове обмеження» у сучасному українському правознавстві і на цій основі напрацювання рекомендаційних пропозицій щодо застосування отриманих результатів у законотворчій та правозастосовній діяльності.

Вказана мета дослідження чітко підкріплена добре сформованим списком завдань, які послідовні, логічні, опис їх вирішення становить зміст розділів дисертаційної праці. Це дає підстави стверджувати, що вони розкривають суть теми дослідження, і знайшли своє тлумачення у висновках, що узагальнили їх виконання.

Щодо оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності то, дисертант цілком справедливо зазначає, що проблематика методології у дослідженнях заборонно-обмежувальних засобів як методу правового регулювання не існує автономно, вона тісно переплітається з питаннями загальноправової методології, що розглядається, зазвичай, як теорія наукового пізнання, система методів, підходів і засобів пізнання або вчення про них. Але як видається, це більш складне й багатогранне явище, адже охоплює не лише методи пізнання та вчення про них, а й методологічні принципи (відправні ідеї), у відповідності з якими має здійснюватися вибір підходів і методів. Особливе значення при цьому має світогляд, як цілісна сукупність домінантних уявлень про світ, місце і роль у ньому людини, а також відповідних переконань, ідеалів, ціннісних орієнтацій пізнавальної та практичної діяльності людей. Тому використання універсальних, цивілізаційних, правосімейних, національних

принципів, на яких будується дослідження категорії заборони як методу правового регулювання, їхня інституціалізація, безперечно, становить значний теоретико-практичний інтерес і стимулює подальші наукові дослідження у цій царині та певною мірою створює обмеження суб'єктивного впливу на процес застосування правових заборон та обмежень відповідними державними інституціями.

Підтверджено, що специфіка дослідження проблем заборони як методу правового регулювання дає підстави розглядати методологію як сукупність дослідницьких процедур, технік і методів, у тому числі й прийомів збирання та опрацювання нагромаджених даних. Таке її розуміння гарантовано сприятиме отриманню максимально об'єктивних результатів здійсненого дослідження.

***Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.
Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у
практиці***

Теоретична та практична значущість одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані й обґрунтовані у дисертації висновки та пропозиції сприятимуть подальшому теоретичному обґрунтуванню розглянутих категорій, а також сприятимуть поглибленню знань про правові заборони та обмеження загалом. Наукові здобутки орієнтують на практичне застосування:

– у науково-дослідній сфері – для подальших поглиблених наукових досліджень сучасного стану та розвитку використання правових заборон у механізмі правового регулювання суспільних відносин;

– у законодавчій сфері – для закріплення та формулювання нових форм правових заборон у різних сферах права задля зміцнення правового стану держави;

– у практичній юридичній діяльності – для доповнення й корегування наявних нормативно - правових актів, що містять правові заборони та обмеження (акт впровадження Вищої ради правосуддя);

– у навчальному процесі – для підготовки лекцій, семінарів, спеціальних

курсів, а також практичних занять із загальнотеоретичного правознавства (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 25. 09. 2024 р. № 147-оп; акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 30. 09. 2024 р. № 50).

Дисертація загалом є завершеною працею, структура якої є оптимальною, логічною, відповідає встановленим вимогам, дає змогу отримати цілісну уяву про правові заборони та обмеження як чинників регулювання суспільних відносин у суспільстві.

. Дисертація відповідає вимогам, які пред'являються до дисертаційних досліджень. Оформлення дисертації та анотації відповідає тим вимогам, які висуваються до такого роду робіт. Структура дисертації та зміст її підрозділів слугували розкриттю мети наукового пошуку та виконанню поставлених автором завдань дослідження. Результати дисертаційного дослідження мають наукову цінність і важливе значення для подальшого розвитку загальнотеоретичного правознавства.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація не містить порушень академічної доброчесності. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею. У дисертаційній роботі немає текстових запозичень, використання ідей інших авторів без посилання на джерела. Дотримані усі норми законодавства про авторське право.

Водночас дисертація, як і кожна самостійна наукова творча праця, спонукає до наукової дискусії та роздумів, особливо у разі знаходження окремих спірних положень.

1. Зауваження: У світовій міжнародній теорії і практиці загальновизнано, що обмеження прав і свобод людини допустимі в умовах надзвичайних ситуацій (воєнного або надзвичайного стану). У Міжнародних пактах, конвенціях про захист прав людини і основоположних свобод є вимога, щодо офіційного оголошення про надзвичайний стан і повідомлено про це інші держави. Такі обмеження є засобом управління кризовою ситуацією, що склалася у країні.

В особливих правових режимах, як воєнний стан, обмеження прав і свобод людини та громадянина стають об'єктом уваги. Під розглядом є аспект, що отримав недостатнє висвітлення у дисертації, зокрема: як і в якому обсязі ці права можуть бути обмежені в умовах воєнного стану згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану»?

2.Зауваження: На с.83 дисертації зазначено, що: «Як і тепер для сучасного християнина, так і тоді вирішальним критерієм у проблемі застосування заборон поставало питання відношення до Творця середньовічної людини та суспільства загалом». У цьому контексті, яке ставлення до заборон у вченні Томи Аквінського?

3.Зауваження: Обмеження прав та свобод людини і громадянина в конкретній державі є складником відповідного конституційно-правового статусу особи. Унормування відносин, які виникають у зв'язку з обмеженням прав та свобод, є надзвичайно важливим, оскільки у такий спосіб держава здійснює вплив не лише на окрему особу, але й на життєдіяльність усього суспільства. Підходи держави й ставлення у суспільстві до обмеження прав особи значною мірою відображають характер і сутність взаємовідносин людини й держави у контексті становлення демократичного громадянського суспільства і правової держави.

Було б цікаво почути аргументи дисертанта щодо понять «правові обмеження» та «обмеження прав», як співвідносяться між собою та, що є спільними рисами цих явищ?

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Кельман Ростислав Михайлович на тему «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» є завершеною комплексною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові обґрунтовані результати. Вона відповідає вимогам, які пред'являються до дисертаційних досліджень. Положення та висновки роботи дисертант отримав особисто, їм притаманна наукова новизна та практична значущість, обґрунтованість й достовірність.

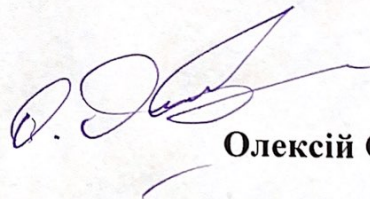
Дисертація Кельман Ростислав Михайлович на тему «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів відповідає спеціальності 081 Право, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, іншим нормативним вимогам, а її автор – Кельман Ростислав Михайлович, на підставі публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент –

професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету
«Львівська політехніка»

доктор юридичних наук, професор

Олексій ОСТАПЕНКО

Підпис засвідчую:

Вчений секретар

Національного університету

«Львівська політехніка»

Роман БРИЛИНСЬКИЙ